

Het Liedboek – zingen en bidden in huis en kerk is nu een kleine achttien maanden oud. Hoe kwam dit liedboek tot stand, welke keuzes zijn er gemaakt? Gert Landman, predikant in De Bilt, was één van de redactieleden van het Liedboek. Ook was hij voorzitter van Werkgroep 6: 'Liturgische gezangen', en hij leverde als dichter, vertaler en componist een bijdrage aan deze bundel. Voor Muziek & Liturgie blikt hij terug op het redactieproces en vertelt hij over het ontstaan van enkele van zijn liederen.

Interview met Gert Landman

Sebastiaan 't Hart

Kun je het redactieproces samenvatten?

'AL VANAF 1990 WAS ER DE WENS om een nieuw liedboek uit te brengen. Aanvankelijk heette het project 'Liedboek 2000'. Er werd gesproken met allerlei geledingen binnen de kerk. Veel groepen waren nieuwsgierig: komt er van onze spiritualiteit genoeg in? Die vraag resulteerde in het samenstellen van klankbordgroepen met allerlei belanghebbenden, en uiteindelijk tot het installeren van de redactie. In de redactie zaten musici, theologen, 'taalmensen' en bestuursleden van de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK). De redactie werd bijgestaan door acht werkgroepen. De voorzitters van de werkgroepen maakten deel uit van de redactie. De werkgroepen hielden zich successievelijk bezig met de psalmen (werkgroep 1), het *Liedboek voor de kerken* uit 1973 (werkgroep 2), Nederlandse bundels sinds 1973 (werkgroep 3), buitenlandse bundels (werkgroep 4), kinderliederen (werkgroep 5), liturgische gezangen (werkgroep 6), korte zangvormen (werkgroep 7) en teksten (werkgroep 8). Werkgroep 3 had een enorme taak aan om alle bundels door te spitten. Intussen had ik aan de Vrije Universiteit gedurende vier jaar een bijbaantje: samen met Pieter Endedijk, de projectcoördinator en secretaris van de redactie, heb ik de website www.liturgievernieuwing.nl opgebouwd. De website werd ondersteund vanuit de VU en werd grotendeels door Pieter gevuld. Op een gegeven moment kreeg ik van hem een mailtje: 'Ik zit nu op tienduizend liedtitels.' Al die liederen moesten dus door werkgroep 3 bestudeerd worden, met aftrek van de liederen uit het *Liedboek voor de kerken*, want die waren voor werkgroep 2. En met aftrek van de kinderliederen, want die waren voor werkgroep 5. De taak van werkgroep 4 was het doorzoeken van buitenlandse bundels. Vonden zij pareltjes die qua tekst en/of melodie iets toevoegden aan het Nederlandse liedgoed, dan moesten we proberen die te vertalen. Werkgroep 8 had ook een interessante taak: het opsporen van gebeden en gedichten. Liedboeken uit Zwitserland en Duitsland waren voor ons een voorbeeld. De gedachte was dat het liedboek niet alleen een boek is dat je op zondagmorgen vasthoudt, maar dat je ook thuis, bij meditatieve momenten bijvoorbeeld, kunt gebruiken voor je eigen persoonlijke vroomheid en voeding. De zoektocht heeft geresulteerd in een vloed aan teksten en gebeden die overal tussendoor gestrooid zijn. Ze zijn geplaatst in de rubriek waar ze passen: gedichten die inspelen op een psalmvers staan bij die psalm, et cetera.

Overigens kun je liedteksten ook voor persoonlijke meditatie gebruiken. Ik ken heel wat mensen die het *Liedboek* op hun nachtkastje hebben liggen. Als je mensen vraagt wat het meest uitdrukt wat ze geloven, dan komen ze zelden met een bijbeltekst, maar bijna altijd met een lied. Dat laat zien wat hen echt in hun hart raakt. Mensen beleven hun geloof het meest via liederen, denk ik.

Melodieënpot

De acht werkgroepen moesten om te beginnen heel hard werken om materiaal op tafel te kunnen leggen. Dat materiaal bekeken we als redactie, en vervolgens namen we de beslissing een lied wel of niet op te nemen. Want er kwam natuurlijk nog altijd veel meer binnen dan we in het *Liedboek* kwijt konden. Soms werd een lied door de 'taalmensen' afgewezen, maar zeiden de musici dat ze de melodie wel wilden behouden. Dan kwam die melodie in een 'melodieënpot' terecht, om hem later eventueel te kunnen gebruiken bij een andere tekst. Soms kreeg een bestaand lied een andere melodie. Dat is bijvoorbeeld gebeurd met lied 557, 'Naam van Jezus die ten dode op het hout geschreven zijn'. De melodie van Gerrit de Marez Oyens uit het *Liedboek voor de kerken* (Gez. 97) paste niet zo goed bij de tekst. Jezus heeft, in het slot van het derde vers, de hoogste naam gekregen, terwijl de melodie laag eindigt. Bovendien is de melodie wat ontoegankelijk door het eigenzinnige ritme en de sprongen. Maar de tekst van Willem Barnard vonden we nog steeds de moeite waard. De Vlaamse bundel *Zingt Jubilate* bood uitkomst. Daar hadden ze voor hetzelfde probleem gestaan en een nieuwe melodie laten schrijven. Die melodie is heel mooi, dus die hebben we overgenomen.

Een ander voorbeeld is het lied 'Be thou my vision', dat we in Engelse bundels hadden aangetroffen. De vertaling daarvan was wat problematisch, onder meer vanwege het aantal lettergrepen. De tekst hebben we laten vallen en de melodie verdween in de melodieënpot. In Engeland bestaat op deze melodie echter ook een lied over de verschillende momenten van de dag: een ochtend-, middag-, avond- en nachtlid. Tijdens één van de vergaderingen lag er 'zomaar' een tekst van Wijnand Honig op de redactietafel, geschreven op de melodie van 'Be thou my vision'. Heel wonderlijk! Dat is Lied 263 geworden, 'Wees Gij mijn toevlucht'.

Verbreding

Een van de nadrukkelijke doelstellingen van het *Liedboek* was een verbreding van het aantal genres. Je staat er versteld van wat voor stijlen aan kerkmuziek je alleen al binnen de PKN op zondagmorgen tegenkomt. Dan moet er ook een liedboek zijn dat aan die verschillen tegemoet komt, en moeten we niet eenkenig zijn, althans, dat was onze gedachte. In 1973 heersten er nog pertinente opvattingen over wat een goede tekst of een goede melodie was. Inmiddels is die opvatting allang achterhaald, ook op conservatoria en in de wereld van de klassieke muziek. Je ziet een grote spreiding van genres. In klassieke muziek hoor je invloeden uit de jazzmuziek, latino-ritmies, et cetera. Er zijn allerlei ontwikkelingen gaande, en dat heeft de liedboekredactie niet onberoerd gelaten. Het klassieke kerklied heeft niet meer het monopolie, daar komt het op neer. Niet alleen qua muziek, maar ook qua tekst is er een grotere *range*. Iedere keer hoorden we terug uit de klankbordgroepen: houd het eenvoudig! Wat mensen troost en houvast biedt, zijn niet de *high brow*-poëzieteksten, waarvan men geen idee heeft waar ze over gaan. Er staat nu zelfs een gedicht van Toon Hermans in het *Liedboek*, dat zou veertig jaar geleden ondenkbaar zijn geweest.

‘Eenvoud’ was ook een eis die we aan de melodieën stelden. Maar dat hoefde niet altijd. Lied 945 bijvoorbeeld, ‘Ja, het liefst zou ook ik’, heeft een twaalftoonsmelodie. Het is niet per se bedoeld voor gemeentezang, eerder om solo te zingen. Dat mag ook: niet iedereen hoeft alles te zingen. In de evangelicale wereld is dat al heel lang bekend, en ook in

de katholieke traditie is het heel gebruikelijk dat de cantor de verzen zingt, en allen het refrein zingen. We hebben het idee losgelaten dat alles geschikt moet zijn voor gemeentezang. Om ruimte te besparen zijn bij gezangen voor koor of cantor

en gemeente alleen de noten voor allen afgedrukt. Ook moesten we vanwege ruimtegebrek enkele lange tafelgeboden laten vallen, want die nemen per stuk zo’n tien, twaalf pagina’s in beslag. Ook het ontbreken van de melodie bij het omslaan is een ruimtebesparende maatregel.

Hoe is de indeling tot stand gekomen?

De indeling van het *Liedboek* staat voorin, voor de rubriek *Psalmen*. Na de liederen bij het kerkelijk jaar vind je een groot aantal pastorale liederen en liederen die de levensreis begeleiden, pelgrimage-liederen, zeg maar. In de rubriek *Trouw*, met liederen voor huwelijksvieringen, is zelfs een lied voor bij een echtscheiding opgenomen, een lied van onmacht en loslaten. Daarna volgt de rubriek *Levensreis*. We wilden niet met de rubriek *Levensgrens* afsluiten, want dan zou het *Liedboek* eindigen met uitvaartliederen. We hebben ervoor gekozen om te eindigen met de rubriek *Samen leven*. Daarin staan bijvoorbeeld liederen over de kerk en over schepping, gerechtigheid en vrede. De trits ‘Vrede, gerechtigheid en heelheid van

de schepping’ van de Wereldraad van Kerken zie je daarin terug.

Hoe zijn je eigen liederen ontstaan?

Ik kom regelmatig in Engeland en maak daar *Evensongs* en eucharistievieringen mee. Dan hoor ik een lied en denk

Het Keltisch hoogkruis in De Bilt. Foto: Gert Landman

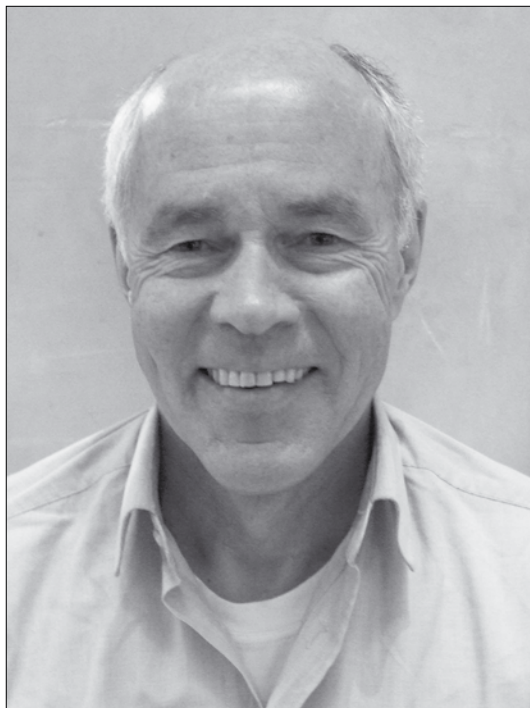
ik: wat mooi, dat moeten we ook in Nederland hebben. Zo is bijvoorbeeld het avondmaalslied 'Zoals ik ben' (LB 377) ontstaan. Ik heb het wat nadrukkelijker dan het origineel vertaald als avondmaalslied. Lied 378 is een heel lieflijk slotlied uit Engeland, op basis van een Syrische tekst uit de vierde eeuw. Het gaat over de handen die de beker hebben vastgehouden, de tong die brood en wijn heeft geproefd, enzovoorts. De melodie hebben we niet overgenomen, maar in plaats daarvan hebben we een mooie melodie van Dykes uit de melodieënpot gehaald.

Je hebt ook enkele evangelicale liederen vertaald, heb je daar affiniteit mee?

Ik heb zelf geen directe band met de evangelicale traditie, maar ben er ook niet allergisch voor. Ik kom zelf van de Veluwe en heb als gereformeerd jongetje wel iets van het bevindelijke meegekregen, over een persoonlijke relatie met God en met Jezus. Dat bevindelijke heeft ook een kracht, het gaat om jouw diepste, eigen geloof en je relatie met God. Dat vind ik helemaal niet fout. Eén van de opwekkingsliederen die ik heb vertaald, is Lied 939, 'Op U alleen, mijn licht, mijn kracht'. Overigens moet ik er wel bij zeggen dat ik daarin een theologische correctie heb aangebracht. In de tweede strofe wordt de dood van Jezus beschreven. In het Engels staat er: 'Till on that cross as Jesus died / the wrath of God was satisfied.' Volgens deze tekst moest de toorn van God dus worden gestild door Jezus' dood. Zo maak je van God een middeleeuwse potentiaat die kwaad wordt als zijn regels worden overtreden, en dan bloed wil zien vloeien. Ik heb tegen de redactie gezegd: 'Ik wil het lied vertalen, maar die regel gaat eruit.' Een lied waaruit een persoonlijke vroomheid spreekt, dat spreekt van een band met God of Jezus, dat wil ik best vertalen, maar een dergelijke bloedtheologie kom ik nergens in de Bijbel tegen. Er was

trouwens al wel een vertaling van dit lied, maar geen goed zingbare. Een probleem van veel evangelicale liederen is de slechte Nederlandse vertaling. Ook de evangelicale stroming in onze kerken kan iets hebben aan het *Liedboek*, omdat ze hun liederen veel beter hebben teruggekregen.

Je hebt ook een band met Iona, en je beijverd voor de oprichting van een Keltisch hoogkruis in De Bilt.

De kracht van Iona is dat ze dicht bij de mensen staan. John Bell zei eens: 'Soms gebeurt er iets ingrijpends in een mensenleven, en dan is daar geen lied voor.' Het overlijden van een jong kind, bijvoorbeeld. Bell heeft daar wel een lied voor gemaakt. Het is heel goed vertaald door Andries Govaart: 'We kunnen niet meer verder voor je zorgen' (LB 956). Ik gebruik het nu wel eens, bij mensen thuis of in een uitvaartdienst. Het is heel goed dat we nu zulke liederen hebben. Juist de Iona-teksten beschrijven ook de donkere kant van het leven. Neem bijvoorbeeld het lied 'Voordat ik kan ontvangen brood en wijn' (LB 400). Dat gaat over je eigen donkere kant, het is een soort *censura morum*. Er wordt wel gezegd dat 'Iona' of 'de Keltische spiritualiteit' een veel te optimistisch mensbeeld aanhangt en geen oog heeft voor de donkere

kanten. Dat is dus beslist niet waar.

In mijn preken komen vaak vanzelf liedteksten terecht. Dan heb ik bijvoorbeeld een mooi lied van Willem Barnard, met een misschien net wat moeilijke gedachtegang. Als ik die formulering uit het lied alvast aanhaal in mijn preek, dan is het lied niet meer moeilijk, maar een feest van herkenning. Het sterke van een lied is dat daarin heel veel samenkomt van wat je voelt en beleeft. Mensen zeggen vaak dat ze het lied na de preek zo mooi vonden. Dat is goed zo. Een preek kun je toch niet onthouden, maar een lied kun je meenemen naar huis. •

BAROK TOT IN DETAIL

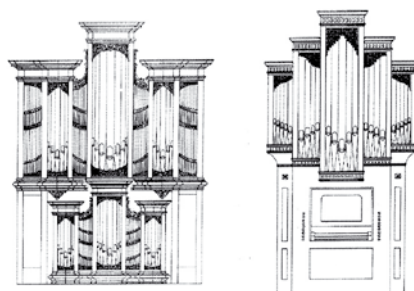

Henk Klop Baroque Keyboard Instruments

Paleisweg 6 • 3886 LC Garderen • The Netherlands

PHONE +31 (0)577 461 512 • FAX +31 (0)577 461 787

WEB www.klop.info • E-MAIL mail@klop.info

Gebr. Van Vulpen BV

Tennesseedreef 16, 3565 CJ Utrecht

Tel. 030 2313541 • fax 030 2315476

www.vulpen-orgel.nl • vulpen@proximedia.nl